

KATARZYNA WERESZKA

Akademia Pedagogiki Specjalnej

im. M. Grzegorzewskiej

Warszawa

Forum Pedagogiczne
2017/2

Wpłynęło: 22.11.2016

Zatwierdzono do druku: 12.05.2017

DOI: 10.21697/fp.2017.2.07

UCZEŃ Z WADĄ SŁUCHU W INTEGRACYJNYM I WŁĄCZAJĄCYM SYSTEMIE NAUCZANIA

Streszczenie: Dziecko z wadą słuchu, podobnie jak jego słyszący rówieśnicy, ma w Polsce prawo do nauki. Jest ono realizowane w systemie edukacji ogólnodostępnej, integracyjnej i specjalnej. Wyboru placówki dla dziecka dokonują jego rodzice na podstawie orzeczenia zespołu specjalistów z poradni psychologiczno-pedagogicznej o potrzebie kształcenia w odpowiednim typie placówki. W artykule przedstawiono najczęstsze problemy edukacyjne dziecka z wadą słuchu, które jest objęte nauczaniem w systemie edukacji integracyjnej i włączającej. Analizie poddano również przyczyny powyższych problemów, a także wskazano propozycje ich rozwiązania.

Słowa kluczowe: uczeń z wadą słuchu, kształcenie integracyjne, edukacja włączająca, integracja szkolna.

Wprowadzenie

Kształcenie instytucjonalne dzieci z wadą słuchu zaczęło rozwijać się na zachodzie Europy w drugiej połowie XVIII wieku. W tym czasie ustalono, że dotychczasowe niepowodzenia edukacyjne uczniów z uszkodzonym słuchem wynikają ze słabej znajomości języka i trudności w porozumiewaniu się, a nie z zaburzeń intelektualnych czy wadliwej budowy narządów artykulacyjnych. Dlatego twórcy pierwszych szkół dla dzieci głuchych szukali skutecznych metod, dzięki którym uczniowie ci mogliby zdobywać wiedzę, porozumiewać się między sobą, a także ze swoimi pełnosprawnymi rówieśnikami i osobami z najbliższego otoczenia. Stosowanie specjalnych metod komunikowania się, oraz specyficznych metod i form nauczania z góry zakładało stworzenie segregacyjnego systemu kształcenia, który w kształceniu uczniów z uszkodzonym słuchem w Polsce dominował aż do drugiej połowy XX wieku.

We współczesnej edukacji dzieci z wadą słuchu duży nacisk kładzie się na edukację integracyjną i włączającą. Jest to zarówno integracja w rozumieniu szerszym, społecznym, jak i integracja szkolna, czyli próby włączania uczniów z wadą słuchu do nauki w szkołach integracyjnych i ogólnodostępnych.

Integracyjny system kształcenia ma na celu włączanie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami do szkół masowych lub innych placówek, które umożliwią im wszechstronny i harmonijny rozwój oraz naukę w gronie rówieśników bez niepełnosprawności. Założeniem klas integracyjnych jest to, aby uczniowie poznawali się i uczyli się od siebie wzajemnie. Wszystkie działania wychowawcze powinny opierać się na budowaniu porozumienia i umacnianiu kontaktów między uczniami (Baraniewicz 2009). Należy także zapewnić uczniowi z niepełnosprawnością, w tym uczniowi z wadą słuchu, odpowiednie warunki do nauki, uczestnictwa w życiu społecznym w równym stopniu z innymi dziećmi. Celem edukacji włączającej jest danie dziecku z niepełnosprawnością większej możliwości edukacji, promowanie pełnego uczestnictwa w systemie kształcenia wszystkich uczniów, szczególnie tych narażonych na wykluczenie oraz rozpowszechnianie i promowanie możliwości realizacji przez tych uczniów własnego potencjału (Al.-Kamisy 2010). Do placówek realizujących edukację włączającą można zaliczyć przedszkola i szkoły ogólnodostępne, z klasami, w których uczniowie sprawni i z odmiennymi potrzebami rozwojowymi uczą się razem, a odpowiednio dostosowywane programy nauczania dają możliwość nauki i udziału w zajęciach wszystkim uczniom na miarę ich możliwości i potrzeb.

Powyżej opisane działania znajdują swoje odbicie w reformach prawa oświatowego, a pomysł integracji uczniów z niepełnosprawnością ze zdrowymi uczniami i wyrównywania im szans edukacyjnych ma swoje podstawy w polskim systemie oświaty.

Podstawy prawne organizacji integracyjnego systemu kształcenia uczniów z wadą słuchu

W 1987 roku A. Hulek pisał: „Integrując społecznie dzieci, organizując im w szkołach masowych odpowiednie warunki, jednocześnie dajemy im szansę wychowywania się w swojej rodzinie, uczenia się w szkole powszechnej, wzrastania w środowisku razem z rówieśnikami bez niepełnosprawności”.

Oświata w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wspólne dobro całego społeczeństwa. Kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a także we wskazaniach zawartych w Powszechnej deklaracji praw człowieka, Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych oraz Konwencji o prawach dziecka. W polityce oświatowej realizuje się również postanowienia Konwencji praw osób niepełnosprawnych, w szczególności w odniesieniu do art. 24 Konwencji, który zobowiązuje państwa ratyfikujące Konwencję do zapewnienia edukacji włączającej na wszystkich szczeblach kształcenia. Prawo do kształcenia

w Polsce jest prawem konstytucyjnym, a prawo do kształcenia w dowolnym typie placówki edukacyjnej, która gwarantuje uczniom równe szanse edukacyjne, reguluje Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku (Dz.U. z 2004 roku Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.), a także Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach (Dz.U. z 2014 roku, poz. 392), Rozporządzenie MEN z 17 listopada 2010 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2014 roku, poz. 414), oraz Rozporządzenie MEN z 30 kwietnia 2013 roku (Dz.U. z 2013 roku, poz. 532) w sprawie udzielania i organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, zwiększające szanse otwarcia szkolnictwa powszechnego na potrzeby dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a także rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2015 roku, poz. 1113).

W myśl prawa oświatowego uczniem z niepełnosprawnością jest uczeń posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane przez zespół orzekający, działający w publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym publicznej poradni specjalistycznej, z uwagi na jeden z rodzajów niepełnosprawności określony w przepisach prawa, tj. rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach, oraz w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych.

Zespół specjalistów w poradni psychologiczno-pedagogicznej diagnozuje potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne ucznia z niepełnosprawnością, wskazując w orzeczeniu na potrzebę kształcenia specjalnego czy integracyjnego, zalecane formy kształcenia, wspierając przy tym rodziców w wyborze szkoły najbardziej odpowiedniej dla ich dziecka. Ostateczną decyzję o wyborze formy i miejsca kształcenia podejmuje rodzice (opiekunowie prawni) dziecka, którzy zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej mają wyłączne prawo do decydowania o swoim dziecku, o ile prawo to nie zostanie im ograniczone lub nie zostaną go pozbawieni. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych

(Dz.U. z 2014 roku, poz. 414) określa, że w stosunku do dzieci z niepełnosprawnością placówki te mają obowiązek realizować wytyczne zawarte w orzeczeniu poradni psychologiczno-pedagogicznej, a są nimi:

- prowadzenie diagnozy mającej na celu wdrożenie odpowiedniego programu edukacyjnego;
- realizacja podstawy programowej i programów odpowiednich dla danej niepełnosprawności;
- prawidłowe warunki do nauki;
- dostosowywanie metod oraz środków w pracy dydaktycznej.

Współczesny system edukacji, zgodny ze standardami obowiązującymi również w UE, proponuje uczniowi z wadą słuchu kształcenie w placówkach specjalnych, integracyjnych i ogólnodostępnych. Uczeń z uszkodzonym słuchem, który ma być włączony w system integracyjnego lub ogólnodostępnego nauczania, także musi uzyskać orzeczenie z poradni psychologiczno-pedagogicznej o potrzebie kształcenia w odpowiednim typie placówki.

Integracja szkolna dzieci z wadą słuchu

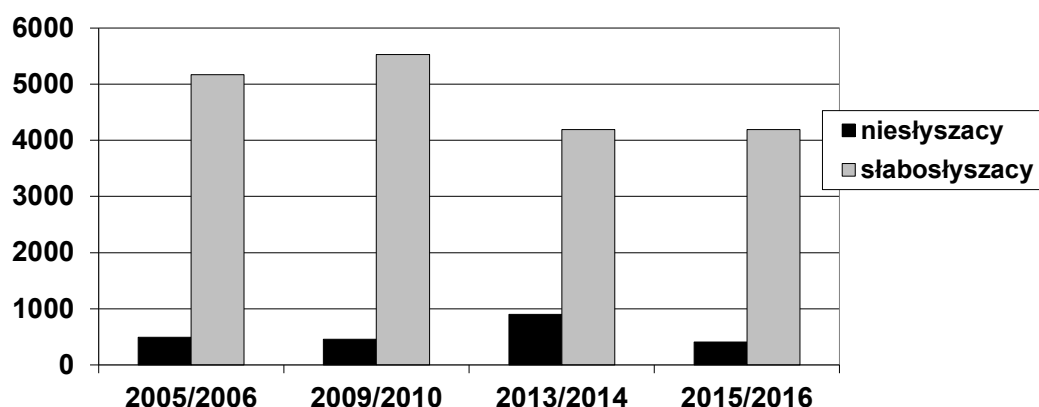
Idea kształcenia dzieci z wadą słuchu w systemie integracyjnym i włączającym wynika z paradygmatu normalizacji życia osób z niepełnosprawnościami, jak również z humanistycznego podejścia do wyrównywania szans wszystkich ludzi. Zakłada się, że szkoła ogólnodostępna ma być dostosowana także do dzieci z uszkodzonym słuchem, ale umieszczenie dziecka z wadą słuchu w takiej placówce nie oznacza jeszcze pełnego jego uczestnictwa w grupie rówieśniczej. Coraz powszechniejsza jest tendencja do kierowania dzieci z wadą słuchu do placówek integracyjnych i włączających; wynika ona z kilku powodów:

- realizacji programu badań przesiewowych słuchu, co umożliwi coraz wcześniejsze, już w okresie noworodkowym, wykrywanie wady słuchu u dzieci;
- możliwość wyposażania dzieci z wadą słuchu w aparaty słuchowe już w pierwszym półroczu ich życia (według *Raportu rocznego za rok 2015* średni wiek dzieci z niedosłuchem, które zakończyły diagnostykę na trzecim poziomie referencyjnym, a więc otrzymały pierwszy aparat słuchowy, to 111 dni) (Greczka, 2016, s. 19);
- coraz wcześniejsza interwencja i rehabilitacja dające szansę dziecku z wadą słuchu na lepszy rozwój mowy;
- pragnienia rodziców, aby dziecko uczyło się blisko miejsca zamieszkania – decentralizacja placówek edukacyjnych (coraz większa liczba placówek integracyjnych);
- dostrzeganie potrzeby, wyrażonej w zapisach prawnych, przystosowania placówek integracyjnych i ogólnodostępnych do potrzeb ucznia z wadą słuchu, konieczności dopasowywania wymagań edukacyjnych do możliwości dziecka z wadą słuchu, potrzeby uzupełnienia kwalifikacji nauczycieli w placówkach

integracyjnych i ogólnodostępnych, niezbędnych do pracy z uczniem z niepełnosprawnością, w tym z wadą słuchu, podniesienia jakości specjalistycznego wsparcia dziecka z wadą słuchu na poziomie placówki edukacyjnej.

Sukcesywny wzrost liczby uczniów z wadą słuchu, którzy są włączeni w system kształcenia integracyjnego, przy równoczesnym zmniejszaniu liczby uczniów uczących się w szkołach specjalnych, potwierdza analiza danych Głównego Urzędu Statystycznego z ostatnich 10 lat.

Wykres nr 1. Liczba uczniów niesłyszących i słabo słyszących w placówkach integracyjnych

Źródło: dane GUS na temat oświaty i wychowania w latach szkolnych 2005/2006, 2009/2010, 2013/2014 i 2015/2016.

Wzrost liczby uczniów niesłyszących w systemie kształcenia integracyjnego jest spowodowany m.in. zmianą przepisów, która umożliwia dziecku z uszkodzonym narządem słuchu pobieranie nauki w placówce, pod warunkiem że dziecko jest w stanie zrealizować wymagania edukacyjne. Równie ważnym powodem, dla którego rodzice chętniej wybierają placówki integracyjne dla swojego dziecka, jest niezadowolenie z rezultatów kształcenia specjalnego (uczniowie tych szkół rzadko zdają pozytywnie egzamin dojrzałości i podejmują naukę na poziomie wyższym). Placówki specjalne są często postrzegane przez rodziców jako te, które kształcą uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, zatem już z założenia nie są odpowiednie dla ich niesłyszących dzieci.

Mimo pozytywnego stosunku rodziców i specjalistów do kształcenia dzieci niepełnosprawnych w systemie integracyjnym kierowanie dzieci z uszkodzonym narządem słuchu do tego typu placówek należy rozpatrywać indywidualnie. Grupa uczniów z wadą słuchu jest bardzo zróżnicowana nie tylko pod względem stopnia i rodzaju uszkodzenia słuchu, ale również, co ważniejsze, ze względu na rozwój kompetencji językowych, stopień opanowania mowy werbalnej, gotowość do podjęcia nauki szkolnej na poszczególnych etapach kształcenia, dojrzałość intelektualną, emocjonalną, czy środowisko językowe, z którego się dziecko wywodzi. Dlatego wybór konkretnej placówki, w której będzie kształciło się dziecko z wadą słuchu, musi być bardzo dobrze przemyślany przez rodziców.

Aby integracja szkolna dziecka z uszkodzonym narządem słuchu była integracją rzeczywistą, a nie integracją formalną, należy zwrócić uwagę na fakt, że placówki integracyjne są adresowane przede wszystkim do dzieci z wadą słuchu, które w dobrym stopniu opanowały mowę werbalną.

Wada słuchu w ok. 95 proc. dotyka dzieci rodziców słyszących, dlatego większość z nich pragnie, aby ich dziecko przyswajało i rozwijało mowę werbalną, porozumiewało się w polskim języku fonicznym i w efekcie uczyło się w szkole ogólnodostępnej lub integracyjnej. Chcąc zrealizować powyższe pragnienia, rodzice już od najwcześniejszych miesięcy życia dziecka, zaraz po wykryciu wady, przy wsparciu terapeutów, prowadzą intensywną rehabilitację słuchu i mowy, która najczęściej ma charakter indywidualny. Nie posiadając możliwości obiektywnej oceny postępów dziecka, nie potrafią oni prawidłowo określić rzeczywistych kompetencji dziecka w zakresie rozwoju mowy. Dlatego rodziców na etapie podejmowania decyzji co do typu placówki, w której będzie kształcić się ich dziecko, powinien wspomagać zespół specjalistów (zgodnie z Rozporządzeniem MEN z 17 listopada 2010 roku).

Wybierając odpowiedni typ placówki dla dziecka z wadą słuchu, powinno się wziąć pod uwagę jeszcze inne czynniki, które wynikają z rozwoju dziecka i warunków życia jego rodziny, takich jak:

- występowanie innych zaburzeń lub upośledzeń towarzyszących wadzie słuchu;
- preferowany przez dziecko sposób porozumiewania się z rodziną i najbliższym otoczeniem (język migowy lub mowa dźwiękowa);
- poziom rozwoju emocjonalnego oraz dyspozycji psychicznych dziecka ze szczególnym uwzględnieniem postrzegania, pamięci, myślenia i uwagi;
- jakość korzystania z technicznych środków wspomagających słyszenie (aparatów słuchowych czy systemów implantów ślimakowych) w codziennych sytuacjach życiowych;
- możliwość pomocy dziecku w nauce szkolnej ze strony rodziny;
- chęć współpracy rodziny ze specjalistami wspierającymi rozwój dziecka (Bieńkowska-Robak 2004, s. 118).

Dopiero po uwzględnieniu wyżej przedstawionych czynników można podjąć decyzję co do odpowiedniego systemu kształcenia dziecka z wadą słuchu. Najczęściej jednak, jak pokazuje praktyka, diagnoza dziecka na tym poziomie jest błędna albo niewystarczająca.

W skład zespołów orzekających, działających przy poradniach psychologiczno-pedagogicznych, nie zawsze wchodzi kompetentni specjaliści. Najczęściej są to lekarze pediatrzy, psycholodzy, pedagodzy i czasami logopedzi. Często opinia zostaje wydana w odniesieniu do diagnozy medycznej, wady, która bierze pod uwagę stopień ubytku słuchu, a to nie zawsze odzwierciedla rzeczywiste możliwości edukacyjne i językowe dziecka. Zdarza się, że dziecko ze znacznym lub głębokim ubytkiem słuchu, czyli dziecko niesłyszące, dzięki wczesnej diagnozie, dobremu protezowaniu i rehabilitacji funkcjonuje na poziomie rozwoju językowego dziecka

słabosłyszącego. Z drugiej strony, dziecko słabosłyszące (z umiarkowanym niedosłuchem), które nie zostało objęte wczesną opieką i rehabilitacją słuchu, nie potrafi posługiwać się mową werbalną i nie uzyskało wystarczającej gotowości do rozwoju i zdobywania odpowiedniego poziomu umiejętności oraz do nauki w systemie integracyjnym. Specjaliści z zespołu orzekającego, określając wskazania co do kształcenia w danym systemie, sugerują się dodatkowo opinią rodziców, którzy oceniają rozwój swojego dziecka nieadekwatnie do rzeczywistego stanu i nieobiektywnie. Błędna diagnoza możliwości i problemów dziecka wpływa na niewłaściwe określenie zaleceń edukacyjnych, co zakłóca proces kształcenia dziecka.

Uczeń z wadą słuchu w placówkach integracyjnych i włączających w świetle badań własnych

W latach 2012–2015 przeprowadzono badania sondażowe w pięciu klasach w szkołach podstawowych integracyjnych i ogólnodostępnych, w których uczą się uczniowie z wadą słuchu. Ocenie poddano przygotowanie placówki do przyjęcia ucznia z wadą słuchu, przygotowanie nauczycieli do pracy z uczniem z wadą słuchu, a także oceniano poziom akceptacji ucznia z wadą słuchu przez jego słyszących rówieśników. W badaniach wykorzystano analizę dokumentów, wywiady z rodzicami, nauczycielami i terapeutami, klasyczną technikę socjometryczną Moreno, „Plebiscyt życzliwości i niechęci” i technikę „Zgadnij kto?” skierowaną do uczniów. Badaniami objęto łącznie 36 uczniów ze szkół integracyjnych, w tym dwoje uczniów z wadą słuchu oraz 60 uczniów ze szkół ogólnodostępnych, w tym troje uczniów z wadą słuchu, a także rodziców dzieci uczących się w systemie integracyjnym i włączającym, pięciu nauczycieli i dwóch logopedów wspierających dzieci z wadą słuchu.

Na podstawie analizy dokumentów ustalono, że do szkół integracyjnych i ogólnodostępnych uczniowie trafiają na podstawie orzeczeń z poradni psychologiczno-pedagogicznej. Są to uczniowie z różnym stopniem ubytku słuchu, zarówno niesłyszący, jak i słabosłyszący, wyposażeni w protezy słuchowe – indywidualne aparaty słuchowe i systemy implantów ślimakowych, które ułatwiają im odbiór dźwięków otoczenia i dźwięków mowy. Poziom rozwoju mowy uczniów, zdaniem specjalistów z zespołów orzekających, jest wystarczający do podjęcia nauki w placówce integracyjnej i włączającej. Każdy z uczniów (100 proc.) z wadą słuchu, według zaleceń, powinien być objęty dodatkowym wspomaganie specjalistycznym, a więc powinien korzystać z pomocy pedagoga wspomagającego, a także rozwijać mowę na zajęciach logopedycznych. U wszystkich uczniów z wadą słuchu stwierdzono normę intelektualną.

Wyniki badań wskazują na to, że nauczyciele i terapeuci pracujący z uczniami z wadą słuchu wskazują na trudności edukacyjne uczniów w zakresie słabego opanowania techniki i tempa czytania, ale przede wszystkim w zakresie rozumienia tekstu i poleceń słownych.

Wszyscy pedagodzy w szkołach integracyjnych i ogólnodostępnych wiedzą, że głównym problemem dziecka są problemy ze słuchem, ale najczęściej nie rozumieją rzeczywistych ograniczeń takiego dziecka. To, że dziecko opanowało technikę mówienia, nie zawsze oznacza, że potrafi odbierać mowę ze zrozumieniem. W warunkach lekcji prowadzonych z klasą metodami słownymi dziecko często nie nadąża za tokiem wypowiedzi zarówno nauczyciela, jak i kolegów. Trudno mu długo się na czymś skupić i utrzymać uwagę słuchową, dlatego niewiele zapamiętuje i nie przyswaja wiedzy podawanej w gotowej formie. Kolejnym problemem jest poziom opanowania języka przez dziecko. Wśród nauczycieli kształcących uczniów z wadą słuchu w systemie włączającym funkcjonują stereotypy dotyczące umiejętności komunikacyjnych uczniów z uszkodzeniem słuchu. Nauczyciele (100 proc.) uważają, że wystarczy uczniowi wydłużyć czas na pisanie sprawdzianów, przygotować zestaw słów kluczowych związanych z tematem lekcji, a uczeń, który nie korzysta w wystarczającym stopniu ze słuchu, zrozumie polecenia i treści przekazywane podczas zajęć. Pedagodzy zauważają, że uczeń, który nie ma w wystarczającym stopniu opanowanej techniki czytania, często nie rozumie czytanych treści. Dlatego umiejętność czytania oraz czytanie ze zrozumieniem należy kształtować, rozwijać i doskonalić podczas wszystkich zajęć szkolnych, a także podczas dodatkowych zajęć kompensacyjno-korekcyjnych. Wszyscy biorący udział w badaniu nauczyciele podają, że najczęstszymi zajęciami dodatkowymi, które są proponowane uczniowi z wadą słuchu, są zajęcia korekcyjno-wyrównawcze, podczas których uczeń uzupełnia wiedzę z przedmiotów, z którymi ma największe problemy. W praktyce oznacza to, że uczeń uzupełnia kolejne karty pracy, rozwiązuje zadania matematyczne, wykonuje ćwiczenia przedmiotowe, ale w dalszym ciągu nie rozwija kompetencji językowych, które pozwolą mu na lepsze zrozumienie przyswajanych treści. Indywidualne zajęcia kierowane do ucznia z wadą słuchu to, w szkołach integracyjnych, zajęcia logopedyczne, pozwalające na kształtowanie wyrazistości mowy. Takiego wsparcia nie otrzymują uczniowie w szkołach ogólnodostępnych. We wszystkich typach placówek brakuje zajęć rewalidacyjnych (kompensacyjnych, usprawniających, korekcyjnych), dzięki którym uczeń usprawniłby swój słuch, podniósł sprawność i kompetencje językowe w zakresie nadawania i odbierania ze zrozumieniem komunikatów słownych, podniósłby sprawność wypowiedziania się pisemnego i czytania tekstów ze zrozumieniem, kształcił umiejętność odczytywania mowy z ust (Bieńkowska-Robak 2011). Wynika to najczęściej z niezajomości przez nauczycieli rzeczywistych możliwości, potrzeb i specyfiki rozwoju ucznia z wadą słuchu.

Zdecydowana większość nauczycieli (80 proc.) nie potrafi dostosować odpowiednich form pracy, a także metod dydaktycznych do potrzeb dziecka z wadą słuchu. W nauczaniu wciąż przeważają metody podające nad praktycznymi metodami dochodzenia do wiedzy. Środki finansowe, które otrzymują placówki, sprawiają, że coraz więcej szkół ma dostęp do zaawansowanych pomocy dydaktycznych. Szkoły są wyposażane w tablice multimedialne, programy komputerowe, plansze edukacyjne,

które ułatwiają przyswajanie treści. Nauczyciele powinni pamiętać o tym, że głównym zmysłem, dzięki któremu uczeń z wadą słuchu, nawet dobrze posługujący się mową, poznaje świat, jest wzrok. Dlatego najbardziej efektywnymi środkami dydaktycznymi wykorzystywanymi w procesie edukacji ucznia z wadą słuchu są środki wzrokowe (tj. plansze, wykresy, plakaty, obrazy, preparaty, prezentacje itp.) oraz wzrokowo-słuchowe (filmy, prezentacje multimedialne, zabawki dźwiękowe, instrumenty itp.). Dobór odpowiednich środków zależy od przedmiotu i specyfiki nauczania. Badani nauczyciele nie przywiązują wagi do stosowania odpowiednich pomocy dydaktycznych, nie znają powyższych zaleceń i nie zastanawiają się nad koniecznością wizualizacji przekazywanych treści. Wśród stosowanych środków wymieniają indywidualne protezy słuchowe, z których korzystają ich uczniowie, nie znają jednak ani zasad działania, ani sposobu obsługi aparatów słuchowych i systemów implantów ślimakowych.

Integracyjny system kształcenia zakłada przygotowanie i wyposażenie uczniów w odpowiednio opracowane podręczniki. Uczniowie z wadą słuchu, którzy kształcą się w szkołach specjalnych, podobnie jak ich słyszący koledzy, otrzymują podręczniki przygotowane przez zespół specjalistów i finansowane przez MEN. Nowe podręczniki są przez zespoły metodyków dostosowywane do potrzeb ucznia z wadą słuchu, jednak w szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych, jak podają nauczyciele, uczniowie z wadą słuchu korzystają z podręczników takich samych, jak ich słyszący koledzy.

Niepokojący jest fakt, że nawet nauczyciele, którzy mają w swojej klasie ucznia z wadą słuchu, nie widzą potrzeby poszerzania swojej wiedzy i podnoszenia swoich kompetencji podczas szkoleń, kursów czy studiów podyplomowych (20 proc.). Jest to spowodowane niewielką liczbą dzieci z wadą słuchu, które pobierają naukę w rozproszonych szkołach integracyjnych i ogólnodostępnych (średnio jest to jeden uczeń na dany poziom edukacyjny, czyli maksymalnie może to być trójka bądź czwórka uczniów na całą szkołę).

Ciekawe wyniki uzyskano w grupie badanych uczniów. Na uwagę zasługuje fakt, że wśród uczniów pełnosprawnych, szczególnie w placówkach integracyjnych, występuje nasilenie postaw prointegracyjnych. Badania potwierdzają, że dzieci pełnosprawne chętnie przyjmują niesłyszącego czy słabosłyszącego kolegę (73 proc.). Znają jego ograniczenia w zakresie komunikowania się przy pomocy mowy werbalnej (74 proc.), a wada słuchu nie dyskwalifikuje ucznia jako partnera zabaw czy kolegę z klasy (68 proc.). Ewentualna negatywna ocena najczęściej nie jest powodowana wadą słuchu, a cechami charakteru, które niekoniecznie muszą być z wadą słuchu związane. Nasilenie postaw pozytywnych w stosunku do kolegi z wadą słuchu zauważa się przede wszystkim w szkołach integracyjnych. Oznacza to, że nauczyciele uczący w tych placówkach dobrze realizują zadania wynikające z założeń integracji społecznej.

Badania wykazały, że uczniowie z wadą słuchu w szkołach ogólnodostępnych częściej zajmują niską pozycję społeczną w grupie rówieśniczej, niż uczący się

w klasach integracyjnych. Zazwyczaj też nie mają przyjaciół w swojej klasie, nie utrzymują kontaktów pozaszkolnych ze swoimi kolegami z klasy, często izolują się od grupy rówieśniczej, także w czasie przerw szkolnych. Nie są wskazywani przez słyszących kolegów jako osoby lubiane, popularne w klasie, którym można zaufać, ani też jako partnerzy do nauki. Uczniowie słyszący zauważają obecność ucznia z wadą słuchu w grupie, potrafią określić jego ograniczenia, najczęściej dotyczące trudności w sprawnym porozumiewaniu się. Do nawiązywania bliższych relacji z kolegami z uszkodzonym słuchem pełnosprawnych uczniów zniechęca ich brak biegłości w sprawnej komunikacji werbalnej i konieczność częstego powtarzania im określonego komunikatu. W testach socjometrycznych uczniowie z wadą słuchu otrzymali niewiele wskazań zarówno pozytywnych, jak i negatywnych (13 proc.) – co potwierdza słabe zintegrowanie grupy i obojętny stosunek do niepełnosprawnego kolegi czy koleżanki. Przyczyną takiego stanu rzeczy może być niewielka liczba zajęć organizowanych przez nauczycieli i wychowawców w celu integrowania grupy, co potwierdzają zarówno uczniowie, jak i pedagodzy. Jedynymi zajęciami, które były prowadzone przez wychowawców klas, były lekcje wychowawcze, podczas których dzieci zostały poinformowane o obecności kolegi z uszkodzonym słuchem.

Rodzice badanych dzieci (60 proc.) są zadowoleni z faktu wspólnego kształcenia dzieci z wadą słuchu i słyszących. Doceniają możliwości, które daje szkoła integracyjna czy ogólnodostępna zarówno dzieciom pełno-, jak i niepełnosprawnym. Raczej pozytywnie (70 proc.) oceniają atmosferę panującą w klasie, w której uczy się ich dziecko z wadą słuchu. Rodzicom dzieci niepełnosprawnych nie przeszkadza niska pozycja społeczna ich dziecka w grupie rówieśniczej. Ważniejszy jest dla nich fakt, że dziecko każdego dnia jest poddawane działaniu wielu bodźców, które pozytywnie wpływają na jego rozwój. Ich zdaniem (60 proc.) szkoła integracyjna czy ogólnodostępna lepiej niż szkoła specjalna przygotowuje ich dziecko do dalszego życia. Rodzice dzieci z wadą słuchu podkreślają swój znaczący wkład w pomoc dziecku zarówno w nawiązywaniu nowych kontaktów rówieśniczych, jak i we wspieraniu go w procesie edukacji. Wiedzą, że od ich zaangażowania w dużym stopniu zależy sukces edukacyjny dziecka, gdyż negatywnie oceniają pomoc oferowaną przez szkołę w zakresie specjalistycznego wsparcia ucznia z wadą słuchu (55 proc.). Większość rodziców ocenia poziom wiedzy swoich dzieci jako wystarczający (77 proc.), ale nie są pewni, czy szkoła rozwija zainteresowania ich dzieci (60 proc.); traktują jednak ten problem drugorzędnie.

Podsumowanie i postulaty

Podsumowując, można stwierdzić, że przeprowadzone badania pokazują rzeczywiste problemy dziecka z uszkodzonym słuchem objętego edukacją integracyjną i włączającą. Przy dobrej organizacji procesu kształcenia i dzięki udzielonemu wsparciu, dziecko z wadą słuchu może odnieść sukcesy edukacyjne w ogólnodostępnym

systemie edukacji. Życzliwie do wspólnej nauki dzieci z uszkodzonym słuchem i dzieci normalnie słyszających odnoszą się zarówno rodzice, nauczyciele, uczniowie pełnosprawni, jak i specjaliści wspierający dziecko z wadą słuchu. Należy jednak zmodyfikować i usprawnić organizację kwalifikacji, wsparcia, edukacji i rehabilitacji ucznia z uszkodzonym słuchem na terenie placówki.

Zgodnie z założeniami edukacji inkluzyjnej, każdy uczeń powinien być traktowany jak indywidualność ze swoimi specyficznymi potrzebami edukacyjnymi, dlatego środowisko szkolne należy przystosować do potrzeb wszystkich dzieci (Lechta 2010, s. 325).

Usprawnianie systemu i dostosowania go do potrzeb ucznia z uszkodzonym słuchem należy rozpocząć od poradni diagnostycznej. W procesie diagnozy, w pracach zespołu orzekającego o potrzebach edukacyjnych dziecka z wadą słuchu, powinni brać udział kompetentni specjaliści, obok logopedów i otolaryngologów winni to być surdopedagodzy, którzy potrafią trafnie określać i prognozować rzeczywiste możliwości rozwojowe dziecka. W poradni psychologiczno-pedagogicznej rodzice powinni również otrzymać pomoc w wyborze odpowiedniej placówki dla swojego dziecka z uszkodzonym słuchem.

System edukacji jest tak skonstruowany, że podjęcie nauki w jednym typie placówki nie dyskwalifikuje ucznia do kontynuowania kształcenia w innej placówce. Uczeń szkoły specjalnej, realizujący wymagania zawarte w podstawie programowej, powinien, jeśli jest taka potrzeba, móc kontynuować naukę w szkole integracyjnej czy ogólnodostępnej, i odwrotnie. Obecnie taki kierunek kształcenia zdarza się bardzo rzadko. Częstsze są przypadki, że uczeń z wadą słuchu, który nie jest w stanie realizować programu nauczania w systemie włączającym, zmienia placówkę i jest kierowany do szkoły specjalnej. Nierzadko ma to miejsce kilka lat po rozpoczęciu obowiązku szkolnego. Do placówek specjalnych trafiają uczniowie, którzy wskutek wieloletnich zaniedbań nie potrafią czytać, pisać czy liczyć, a więc nie mają opanowanych podstawowych technik szkolnych. Dodatkowo jeszcze, zrażeni do komunikacji werbalnej na skutek negatywnych doświadczeń w kontaktach ze słyszącymi nie rozwijają mowy dźwiękowej i porozumiewają się na bardzo podstawowym poziomie lub nie mówią wcale. Aby umożliwić uczniom z wadą słuchu realizację własnego potencjału, należy usprawnić system wsparcia na poziomie placówki edukacyjnej. W tym celu konieczne jest podnoszenie kompetencji nauczycieli i specjalistów wspierających proces edukacji i wychowania ucznia. Należy umożliwiać pedagogom i terapeutom pracującym z uczniem z wadą słuchu uczestniczenie w radach szkoleniowych, studiach podyplomowych, kursach kwalifikacyjnych, warsztatach podnoszących wiedzę teoretyczną i praktyczną na temat pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Nauczyciele powinni zostać zapoznani ze specyficznymi wymaganiami ucznia z uszkodzonym słuchem w zakresie doboru odpowiednich metod dydaktycznych, najbardziej efektywnych form pracy, odpowiednich środków dydaktycznych i alternatywnych sposobów komunikacji, w celu umożliwienia uczniowi skutecznego kształcenia.

Pedagodzy muszą poznać także specyfikę rozwoju dziecka z wadą słuchu w zakresie postrzegania, myślenia, skupienia uwagi i zapamiętywania oraz jego możliwości rozwoju w zakresie mowy i języka. Powinni także opanować zasady pracy z uczniem, którego cechuje poznawanie i przyswajanie wiedzy głównie na drodze wzrokowej. Dzięki niej, bazując na wynikach diagnozy z poradni pedagogiczno-psychologicznej, nauczyciele i terapeuci wspierający dziecko wspólnie określają indywidualny profil rozwojowy ucznia i na tej podstawie tworzą konkretny, tylko dla niego napisany program terapeutyczny. W realizacji zadań programowych winni brać udział wszyscy pedagodzy, rodzice i specjaliści z poradni terapeutycznej. Wspierając rozwój dziecka, dokonują oni bieżącej oceny jego postępów i modyfikują program zgodnie z aktualnymi potrzebami rozwojowymi. Bardzo ważna jest przy tym współpraca całego zespołu z poradnią rehabilitacyjną i rodzicami, gdyż tylko wtedy możliwe będzie efektywne wsparcie rozwoju dziecka na miarę jego rzeczywistych potrzeb i możliwości. W ramach dodatkowych zajęć specjalistycznych, obok zajęć logopedycznych, korekcyjno-wyrównawczych i rewalidacyjnych, dla ucznia z uszkodzonym słuchem powinny być zorganizowane zajęcia z lektoratu języka polskiego. Umożliwi to uczniowi lepsze poznanie języka narodowego, w którym przyswaja wiedzę. Na zajęciach takich uczeń będzie miał okazję utrwalenia nowego słownictwa ze wszystkich przedmiotów, doskonalenia umiejętności prawidłowego, pod względem gramatycznym, wypowiedzania się w mowie i w piśmie.

Kolejnym problemem dotyczącym edukacji włączającej uczniów z wadą słuchu jest grupa uczniów niesłyszących. Niektórzy z tych uczniów spełniają wymagania co do rozwoju mowy werbalnej na poziomie wystarczającym do przyswajania wiedzy w języku polskim, ale inni, niesłyszący, nie potrafią dobrze mówić lub nie mówią w ogóle. System edukacji integracyjnej i włączającej w Polsce nie jest przygotowany do przyjęcia uczniów z takimi problemami. W ich przypadku diagnoza w poradni psychologiczno-pedagogicznej jest jeszcze trudniejsza. W zespole orzekającym nie ma osób znających język migowy. Nie migają nauczyciele w szkołach integracyjnych i ogólnodostępnych, nie migają specjaliści towarzyszący dziecku. W tej sytuacji integracja edukacyjna i społeczna dziecka z wadą słuchu jest utrudniona lub jest wręcz niemożliwa. Nie możemy wówczas mówić o wystarczającym przystosowaniu środowiska szkolnego do potrzeb ucznia z wadą słuchu, a tym samym trzeba stwierdzić, że system edukacji integracyjnej i włączającej w Polsce jest adresowany tylko do dzieci z wadą słuchu, które posługują się mową dźwiękową. Zatem dzieci niesłyszące, posługujące się językiem migowym nie mają dostępu do pełnego zakresu usług społecznych i edukacyjnych, a więc są podatne na wykluczenie, co zaprzecza idei inkluzji. Chcąc zapewnić dziecku niesłyszącemu pełny dostęp do uczestnictwa w powszechnej edukacji, należy wziąć pod uwagę fakt jego odmienności językowej, który zgodnie z założeniami humanizmu edukacyjnego może stać się bogactwem dla całej społeczności szkolnej. Uczeń, który posługuje się polskim językiem migowym (PJM), może otrzymać wsparcie asystenta – tłumacza PJM, który będzie towarzyszył mu podczas wszystkich zajęć edukacyjnych. Cennym rozwiązaniem

będzie stworzenie uczniowi z wadą słuchu środowiska rozwoju językowego, tak aby miał on motywację do komunikowania się, aby miał z kim się porozumiewać i miał o czym opowiadać. W tym celu, obok lektoratu z języka polskiego dla ucznia niesłyszącego, można zorganizować lektorat PJM dla nauczycieli, terapeutów i rówieśników, co pomoże przełamać barierę komunikacyjną i pozwoli dziecku z wadą słuchu na odnalezienie swojego miejsca w małej społeczności, jaką jest grupa szkolna. Dzięki temu uczeń nabierze pewności i chęci do komunikowania się, co może w dużym stopniu przyczynić się do podniesienia potrzeby porozumiewania się w języku narodowym (polskim), a także do przyswajania wiedzy.

Organizacja edukacji ucznia z wadą słuchu wśród słyszących rówieśników jest trudna, wymaga dobrego przygotowania specjalistów, środowiska i najbliższego otoczenia dziecka. Należy jednak pamiętać, że uczeń z wadą słuchu jest w stanie osiągnąć wysoki poziom rozwoju intelektualnego, społecznego i emocjonalnego. Nie ma żadnych przeciwwskazań co do tego, aby dziecko z uszkodzonym narządem słuchu mogło włączyć się z powodzeniem w środowisko dzieci słyszących i mówiących.

Bibliografia

- Al-Kamisy D. (2010). *Kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w powszechnym systemie oświaty*. W: Głodkowska J. (red). *Dydaktyka specjalna w przygotowaniu do kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. Warszawa: Wydawnictwo APS.
- Baraniewicz D. (2009). *Uwarunkowania akceptacji uczniów w klasie integracyjnej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Bieńkowska-Robak K. (2004). *Kształcenie osób z wadą oraz specjalistyczne placówki udzielające wsparcia tym osobom i ich rodzinom*. W: Piekut-Brodzka D. M., Kuczyńska-Kwapisz J. (red). *Pedagogika specjalna dla pracowników socjalnych*. Warszawa: Wydawnictwo APS, s. 117–119.
- Bieńkowska-Robak K. (2011). *Problemy i uwarunkowania kształcenia uczniów z uszkodzonym słuchem*. W: Głodkowska J. (red). *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole ogólnodostępnej. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*. Warszawa: Wydawnictwo APS, s. 140–155.
- Greczka G. *Raport roczny za 2015 rok*. „Uszko”, nr 19/2016.
- Hulek A. (1987). *Człowiek niepełnosprawny a system integracyjny (współczesne tendencje)*. W: Hulek A. (red). *Integracja społeczna ludzi niepełnosprawnych – zadania pedagoga*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, s. 9–27.
- Lechta V. (2010). *Pedagogika inkluzyjna*. W: Śliwerski B. (red.) *Pedagogika*. T. 4.: *Subdyscypliny i dziedziny wiedzy o edukacji*. Gdańsk GWP.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 2004 roku Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.)

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach (Dz.U. z 2014 roku. poz. 392).

Rozporządzenie MEN z 17 listopada 2010 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz.U. z 2014 roku poz. 414).

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 roku w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2015 roku, poz. 1113).

GUS. *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2005/2006*, Warszawa 2006.

GUS. *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009/2010*, Warszawa 2010.

GUS. *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2013/2014*, Warszawa 2014.

A HEARING-IMPAIRED STUDENT IN INTEGRATED AND INCLUSIVE EDUCATION SYSTEM

Abstract: A hearing-impaired child as well as his/her hearing peers in Poland has the right to education. This right is granted in the system of mainstream, inclusive or special education. The choice of the school is made by the child's parents on the basis of the special educational needs certificate issued by the team of specialists from the psychological and educational counseling service.

The article lists the most common educational problems of a hearing-impaired child in the mainstream or inclusive system. Also, the causes of these problems are analyzed and some possible solutions are suggested.

Keywords: hearing-impaired student, integrative education, inclusive education, school integration.

Katarzyna Wereszka – doktor nauk humanistycznych, surdopedagog. Zatrudniona w Instytucie Pedagogiki Specjalnej na Wydziale Nauk Pedagogicznych w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie. Wybrane artykuły: *Studenci z wadą słuchu w uczelniach wyższych na przykładzie APS* (2014), *Audiologia pedagogiczna – uwarunkowania zaburzeń i oceny słuchu małego dziecka* (2014), *Słyszę i słucham – jak rozwija się słyszenie małego dziecka?* (2016). Adres do korespondencji: Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa. Adres e-mailowy: kwereszka@aps.edu.pl.